НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПСИХОЛОГІЇ імені Г.С. КОСТЮКА

Степура Євгеній Вікторович

УДК 159.947.2

ЦІННІСНО-СМИСЛОВІ ЧИННИКИ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ ОСОБИСТІСТЮ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

19.00.01 – загальна психологія, історія психології

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Київ – 2016

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Інституті психології імені Г. С. Костюка НАПН України, лабораторія методології та теорії психології

Науковий керівник
член-кореспондент НАПН України, доктор психологічних наук, професор **Балл Георгій Олексійович**, Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, лабораторія методології та теорії психології, завідувач

Офіційні опоненти:
доктор психологічних наук, доцент **Папуча Микола Васильович,** Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, кафедра загальної та практичної психології, завідувач;

кандидат психологічних наук, доцент **Бреусенко-Кузнєцов Олександр Анатолійович,** Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», кафедра психології і педагогіки, доцент

Захист відбудеться 1 червня 2016 р. об 11 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.453.01 в Інституті психології імені Г. С. Костюка НАПН України за адресою: 01033, м. Київ - 33, вул. Паньківська, 2

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України: 01033, м. Київ - 33, вул. Паньківська, 2

Автореферат розісланий “27” квітня 2016 р.

В. о. вченого секретаря
спеціалізованої вченої ради А.М. Грись

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Смисл є однією з найважливіших категорій сучасної психології. Згідно з Д.О. Леонтьєвим, він об'єднує в собі зовнішнє та внутрішнє, об'єктивне та суб'єктивне, індивідуальне та соціальне, особистісне та міжособистісне. Він пронизує собою всю життєдіяльність людини. Смислову регуляцію вважають найвищим рівнем саморегуляції особистості (Б.В. Зейгарнік, С.Д. Максименко). У наш час адекватна смислова регуляція є необхідною, щоб забезпечити слушність дій у все більш ускладнених процесах, в яких бере участь людина (А.П. Назаретян). Для сучасної епохи є характерним розширення смислових полів, при цьому, як зазначає В. Франкл, кожна ситуація несе в собі унікальний смисл. Хоча традиційні цінності та смисли раз у раз перестають бути адекватними в нових умовах (А.П. Назаретян), саме цінності та смисли здатні уберегти цивілізацію від самознищення.

Особливістю прийняття рішень людиною є те, що часто їй доводиться приймати ці рішення в умовах невизначеності. Невизначеність може бути двоякого роду: або вона потребує вибору між відомими альтернативами, або ж (у разі повної невизначеності) альтернативи невідомі (Ю. Козелецький, Т.В. Корнілова). Але в будь-якому разі ситуація невизначеності вимагає від людини залучення її свідомості до процесу прийняття рішень. В першому випадку людина має зіставити зі своїми цінностями та смислами наявні альтернативи і визначити серед них найбільш бажані для неї. У другому випадку людина повинна осмислити наявну ситуацію і встановити для себе притаманні їй ціннісні відношення. Все це вимагає від людини глибокої рефлексії, знання себе, своїх потреб та мотивів – адже саме вони породжують смисли, укоріненість в культуру та прилучення до певної ідеології. Відсутність чітких ціннісних орієнтацій робить з людини об'єкт впливу не тільки ситуації, але й інших людей. Типовим прикладом для нашої країни є маніпулювання людьми з боку різних політичних та релігійних організацій, через пропаганду, здійснювану з-за кордону, тощо. У зв'язку з вищесказаним стає актуальним дослідження особистісних рис та настановлень, пов'язаних зі здійсненням маніпуляції та протидією їй, зокрема макіавеллізму особи. Окреслені проблеми стосуються питань невизначеності, оскільки маніпулятори часто створюють ілюзію наявності простих відповідей на складні питання, Невизначеність найбільше проявляється під час екстремальних ситуацій, що зараз дуже актуально для нашої держави. Як зазначає Д.О. Леонтьєв, ми живемо в світі невизначеності, тож нам раз у раз доводиться діяти, не знаючи, чи принесуть наші дії належний результат. Єдине, на що ми можемо покластися, то це на себе, свої власні цінності, на те, що ми самі осмислили.

Актуальність і недостатнє вивчення питання впливу ціннісно-смислової сфери на прийняття рішень зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: «Ціннісно-смислові чинники прийняття рішень особистістю в умовах невизначеності».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконувалося відповідно до тематики лабораторії методології і теорії психології Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України – «Теоретико-методологічні основи реалізації культуротвірної функції психологічної науки» (державний реєстраційний номер 0111U000356). Тему дисертаційного дослідження

затверджено Вченою радою Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України (протокол № 3 від 28.02.2013 р.) та узгоджено у бюро Міжвідомчої ради з координації досліджень у галузі педагогіки та психології НАПН України (протокол № 4 від 29.04.2014 р.).

Об'єкт дослідження: особистісні чинники прийняття рішень.

Предмет дослідження: зв'язок ціннісно-смислових орієнтацій з процесами прийняття рішень в умовах невизначеності.

Мета дослідження: визначити вплив ціннісно-смислової сфери особистості на процес прийняття рішень в умовах невизначеності.

Завдання:

1. Дослідити підходи до визначення понять ціннісно-смислової сфери особистості.
2. Здійснити теоретичний аналіз досліджень з проблем прийняття рішень в умовах невизначеності.
3. Дослідити зв'язок ціннісно-смислової сфери особистості з певними ланками процесу прийняття рішень в умовах невизначеності.
4. Визначити чинники ціннісно-смислової сфери особистості, які впливають на динаміку процесу прийняття рішень в умовах невизначеності.

Гіпотеза:

Прийняття рішень в умовах повної та часткової невизначеності пов'язане з рівнем осмисленості життя особистості, її цінностями та макіавеллізмом особистості.

Методологічна основа дослідження. Основні положення психології особистості про місце смислової регуляції серед чинників, що визначають зміст діяльності особистості, зокрема прийняття нею рішень (Г. О. Балл, Ф. Зімбардо, Т.В. Корнілова, Д.О. Леонтьєв, А. П. Назаретян,В.А. Роменець). Уявлення представників екзистенційно-гуманістичної психології про роль смислу для існування особи в рамках екстремальної та невизначеної ситуації (А. Камю, П. Тілліх, В. Франкл, І. Ялом, К. Ясперс). Уявлення сучасної позитивної психології про роль смислу для повноцінного повсякденного існування особи (М. Селліґман, М. Чиксентміхаї). Уявлення когнітивних психологів про процес прийняття рішень у невизначеності (Д. Дейнер, Д. Канеман, Ю. Козелецький, А. Тверскі). Уявлення сучасних еволюційних психологів про філогенетичні чинники прийняття рішень (Д. Кенрик). Сучасні уявлення про макіавеллізм і його зв'язок з ціннісно-смисловою сферою особистості (В.В. Знаков, Т.В. Корнілова).

Методи дослідження. Теоретичні методи: теоретичний аналіз досліджуваної проблеми за вітчизняними та зарубіжними науковими джерелами, що дозволить виявити, узагальнити та систематизувати різноманітні підходи і практичний досвід з проблеми дослідження.

Емпіричні методи: Провідним емпіричним методом в нашому дослідженні є тестування. Зокрема, нами використовувалися: Тест смисложиттєвих орієнтацій, методика Рокіча, а також шкала Макіавеллізму Р.Крісті і Ф.Гейс – для дослідження ціннісно-смислової сфери; методика «Найкоротший дозволений шлях», методика Артем'євої – для дослідження процесів прийняття рішень.

Статистичні методи: рангова кореляція Спірмена, факторний аналіз, кластерний аналіз.

Надійність і вірогідність отриманих результатів забезпечувалися різнобічним теоретичним аналізом досліджуваної проблеми, використанням методик і методичних прийомів, які відповідають меті та завданням дослідження, репрезентативністю вибірки, поєднанням кількісного та якісного аналізу емпіричних даних, математичною обробкою їх на базі пакету статистичних програм SPSS 21 та SPSS 23.

Організація дослідження. В дослідженні взяли участь студенти (18-39 років) денної та заочної форм навчання факультету психології та соціальної роботи Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, студенти денної форми навчання факультету психології та соціальної роботи Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г. Короленка, студенти денної форми навчання історичного факультету Національного університету імені Тараса Шевченка, студенти денної форми навчання різних факультетів Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут».

Кількість вибірки – 191 досліджуваний (157 чоловік для списку А тесту Рокіча і 153 людини для списку Б, що пов'язано з видаленням некоректно заповнених бланків методик).

Наукова новизна роботи полягає в тому, що за допомогою сучасних методів дослідження вдається виявити зв’язок ціннісно-смислових орієнтацій з певними аспектами прийняття рішень в умовах невизначеності на емпіричному рівні. Доведено зв’язок ціннісно-смислової сфери з рішеннями суб’єктів в ситуаціях, що не повинні бути для них особистісно значимими, це відкриває нові аспекти дослідження особистісної регуляції процесів прийняття рішень, а саме їх роль в регуляції повсякденних рішень особи.

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що вона об’єднує та інтегрує в собі різні теоретичні підходи та психологічні школи, які до того майже не перетиналися. Йдеться про розробку проблеми смислу, яка є сильно розвинутою в рамках вітчизняної психології, екзистенційної психології та дослідження прийняття рішень в рамках когнітивної та соціальної психології, які недостатньо освоєні вітчизняною психологічною наукою. Що відкриває нові можливості для погляду та осмислення регуляції життєдіяльності людини в сучасних суспільних реаліях, оскільки процеси прийняття рішень є основою життя людини в рамках вільного та демократичного суспільства, яке ми намагаємося створити. Наше дослідження відкриває перспективи глибшого розуміння взаємозв’язку біологічних та соціальних детермінант у регуляції повсякденних рішень особи.

Практичне значення роботи полягає в можливості повнішого окреслення особистісних чинників як неефективних, так і ефективних рішень. Перш за все йдеться про імпульсивні та занадто обережні рішення, які можуть призвести до небажаних результатів у діяльності суб’єкта. В нашому дослідженні ми визначили ціннісно-смислові чинники даних типів рішень. Також, були встановлені особливості ціннісно-смислової сфери, що сприяють виникненню необхідного балансу між імпульсивністю та обережністю в процесі прийняття рішень для

знаходження адекватного рішення в задачах, що вимагають інтелектуальних зусиль в умовах обмеження часу. Крім того, були встановлені ціннісно-смислові чинники позитивної або нейтральної інтерпретації ситуації невизначеності, що може знайти застосування в різних сферах діяльності, де є важливими позитивні очікування або об'єктивний тверезий погляд на речі.

Особистий внесок здобувача. Усі сформульовані положення та висновки дисертації обгрунтовано на основі власних досліджень автора. Використані в дисертації положення інших авторів мають відповідні посилання і використані лише для підкріплення ідей здобувача.

Апробація та результатів дослідження. Головні положення дисертації було презентовано й обговорено на 6 конференціях, 3 з яких є зарубіжними: Особистість у просторі культури: VСевастопольський Міжнародний науково – практичний симпозіум 27 червня 2013р., Психологія – наука майбутнього. V міжнародна конференція молодих вчених (Москва 2013), «Психологія третього тисячоліття»: І Міжнародна науково-практична конференція (Дубна 2014), Психологічні проблеми смисла життя та акме (Москва 2014), Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин, VII міжнародна науково-практична конференція (Кам'янець- Подільський 2015), Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя, І Міжнародна науково-практична конференція (Суми,19-20 лютого 2015р.), Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Світоглядні орієнтації особистості у сучасних соціокультурних умовах: міждисциплінарні аспекти» (м. Полтава, 2-3 жовтня 2015 року). Особистість в кризових життєвих обставинах: історія та сучасність, Науково-практична конференція (м. Київ. 15 жовтня 2015 р.).

Теоретичні положення та практичні результати впроваджено у викладання дисциплін «Загальна психологія», «Диференційна психологія», «Психологія особистості» Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (довідка № 05/188 від 22.09.2015), курсів «Загальна психологія», «Соціальна психологія», «Вікова психологія», «Диференційна психологія», «Психологія особистості», «Життєві кризи особистості», «Профорієнтація та профвідбір» Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка (довідка № 1414 від 10.09.2015).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження представлено в 13 публікаціях, серед яких 5 статейу наукових фахових виданнях, включених до переліку затвердженого МОН України, із них 1 - у виданні, що включено до міжнародних наукометричних баз.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, літератури (151 джерело). Основний зміст дисертації викладено на 166 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 204 сторінки, в тому числі 4 таблиці та 39 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність дослідження, визначено його об’єкт і предмет, мету та завдання. Розкрито теоретико-методологічні засади та представлено методи, наукову новизну, теоретичне та практичне значення роботи, наведено дані про апробацію та впровадження отриманих результатів, а також наведено відомості про структуру та обсяг дисертації.

У **першому розділі** дисертації «Зв’язок ціннісно-смислової сфери з прийняттям рішень особистістю в класичних психологічних школах та сучасних дослідженнях» робиться огляд класичних і сучасних досліджень та теоретичних розробок, які показують зв’язок ціннісно-смислової сфери з процесами прийняття рішень та виборами суб’єкта. Перш за все робиться історичний огляд уявлень про ціннісно-смислову сферу в контексті вибору в прихоаналітичній та екзистенційно-гуманістичній школах психології, починаючи із З. Фрейда, який поставив питання про детермінованість вибору, і завершуючи І. Яломом, який, спираючись на філософію Ж.-П. Сартра, проголошує повну свободу прийняття рішень особою. Аналізується представлення джерел смислу в теоретичних системах різних авторів. Розглядаються також репрезентовані філософією А. Камю шляхи існування людини у світі, позбавленому смислу. Робиться висновок про близькість переживань людини, яка сповідує дану філософію, до переживань людини, яка реалізує цінності ставлення В. Франкла та мужності П. Тілліха – попри істотні світоглядні розбіжності між цими авторами і А. Камю. Розкривається роль граничних, екстремальних ситуацій у знаходженні особою смислу свого існування.

На основі розгляду сучасних досліджень зв’язку ціннісно-смислової сфери із прийняттям рішень робиться спроба аналізу класифікацій виборів особистості, порівнюються класифікації Г.О. Балла та Д.О. Леонтьєва. Вказується, що поняття «вибір» є багатоаспектним, але в будь-якому разі напряму пов’язане з ціннісно-смисловою сферою особистості. У даному понятті відбивається єдність багатьох аспектів людської психіки. Водночас, вибір являє собою лише одну із стадій прийняття рішення, і, на жаль, залишаються малодослідженими інші стадії даного процесу. Багато різновидів вибору залишаються недостатньо визначеними у своїх чинниках та за своїм змістом, що заважає побудові єдиного уявлення про місце вибору в різних життєвих ситуаціях. Робиться висновок про недостатньо розкритий зв’язок поняття «вибір» із суміжними поняттями, зокрема з поняттям «вчинок», що теж призводить до труднощів у розумінні місця вибору в життєвих ситуаціях. Зазначається, що малодослідженою залишається психологічна природа феномена героїзму, що особливо актуально для нашої країни на даний момент. Важливо знайти співвідношення внутрішніх та зовнішніх передумов цього феномена. Констатується важливість вивчення зв'язку когнітивних процесів та ціннісно-смислової сфери в процесах прийняття рішень, також недостатнє розкриття значення особистісної свободи як умови прийняття рішень.

Наголошується на значенні смислової сфери для подолання наслідків психологічних травм. Виходячи з реалій теперішньої ситуації в Україні, конче потрібно продовжувати дослідження в даній сфері.

Вказується, що важливою проблемою є вдосконалення ціннісно-смислової регуляції суспільно значущих рішень. Політики повинні враховувати моральний

аспект власних дій. Проте, це є можливим лише за домінування в суспільстві гуманістичних цінностей, поєднаних із раціональним мисленням.

Відзначається важливість, для забезпечення процвітання суспільства, дослідження проблем вибору шляхів самореалізації особи та впливу ціннісно-смислової сфери на цей процес. Актуальною є також проблема ціннісно-смислової регуляції рішень у професійній сфері. Особливо це стосується профілактики можливих зловживань серед представників певних професійних груп.

У **другому розділі** «Методологічні та теоретичні проблеми дослідження зв'язку ціннісно-смислової сфери з прийняттям рішень в умовах невизначеності» вказується, що проблема свободи завжди хвилюватиме людей, вона ніколи не буде вирішена остаточно. Зовнішні та внутрішні чинники завжди заважатимуть свободі прийняття рішень особою. Але завдання психології – забезпечити можливість якомога вільнішого вибору людини. Результати психологічних досліджень мають враховуватись у визначенні політики держави щодо всіх сфер, які торкаються свободи особистості. Йдеться про освітню, медичну, пенітенціарну системи. Завжди має враховуватись і забезпечуватись прагнення людини вільно приймати рішення. Водночас потрібна якомога жорсткіша політика щодо тоталітарних організацій, які пригнічують свободу людини. Але, зараз завдання підтримки свободи особистості покладається, насамперед, на практичних психологів, які працюють в зазначених сферах.

Робиться висновок про важливість проблеми самоконтролю особистості. Розробка систем його формування при відсутності пригнічення особистості – важливе завдання для педагогів та психологів. Самоконтроль є одним із інструментів, які забезпечують внутрішню свободу особистості.

Вказується на перспективність дослідження індивідуальних відмінностей у досягненні й реалізації свободи. Потрібним є подальше дослідження чинників, які спонукають людину відчувати себе у просторі свободи.

Наголошується, що дослідження ціннісно-смислової сфери мають вийти на новий рівень свого розвитку. В рамках сучасної методології це видається можливим, оскільки створені умови для об'єднання різних підходів до вивчення проблеми.

Йдеться про важливість розроблення та удосконалення уже існуючих методів, які б дозволили дослідити глибинні смисли особистості. Відмічається недостатня дослідженість категорії «мрія», яка має велике значення для розуміння взаємозв'язку ціннісно-смислової сфери з поведінкою особи.

Є потрібним зосередитися на вивченні відповідальності, як прояву ціннісно-смислової сфери особи, в конкретних видах людської діяльності, розглянути відповідальність у контексті взаємодії людини та системи суспільних відносин. Особливе місце в дослідженнях відповідальності має посісти вивчення прийняття на себе відповідальності в екстремальних ситуаціях. Також ідеться про потребу дослідити відповідальність на етапах планування й реалізації рішення та вивчити феномен намагань уникнути відповідальності.

Аналізується проблема раціональності прийняття рішень. Вона потребує подальших досліджень, як в теоретичному і методологічному, так і в експериментальному плані. Важливим аспектом дослідження раціональності

прийняття рішень є аналіз прийнятих рішень в більш широких еволюційних, культуральних контекстах тощо. Також важливим є ретельний аналіз меж застосування широкого кола методів дослідження процесів прийняття рішень, що дасть можливість вирішити проблему адекватності переносу отриманих даних та теоретичних уявлень на процес прийняття рішень в реальних життєвих ситуаціях.

Вказується на малодосліджені аспекти прийняття рішень. Перш за все, це онтогенетичний аспект, моделювання особистості суб'єкта політичних рішень, теоретичний аналіз прийняття рішень людиною в ситуаціях з різним рівнем невизначеності.

Зазначається, що сприйняття ситуації, в якій особа приймає рішення, пов'язане з певними помилками, які походять від недоліків обробки інформації нашою психікою та від особистісних якостей особи, котра приймає рішення. Наголошується, що найважливішою якістю особи, яка приймає рішення, має бути компетентність. І що, на жаль, попри очевидність даної тези, вона мало враховується.

Робиться висновок, що при прийнятті суспільно значущих рішень треба враховувати цінності, які панують у суспільстві на даному етапі його розвитку. Брак розуміння цього призводить до суспільних збурень. Можна виділити трансгресивні та охоронні цінності, як чинники суспільно-політичних рішень на різних рівнях суспільної ієрархії. Неадекватність рішень, що приймаються, великою мірою пов'язана з переважанням охоронних цінностей та браком у особи навиків взаємодії із системою з високим рівнем невизначеності.

Зазначається, щоекспертиза не завжди може служити надійним орієнтиром при прийнятті рішень, особливо якщо йдеться про складні нелінійні процеси. Залишається невирішеною проблема пошуку надійної методологічної бази, яка б дала основу для орієнтування при прийнятті рішень у ситуаціях невизначеності, породжених складними соціальними процесами.

Простежується прийняття рішень на послідовних етапах проведення наукового дослідження. Актуальним є виділення моментів прийняття рішень в процесі реалізації дослідницької програми та врахування чинників, що впливають на них. Це сприятиме реалізації більш ефективної наукової діяльності.

У **третьому** розділі «Емпіричне дослідження зв'язку ціннісно-смислової сфери з прийняттям рішень в умовах невизначеності» робиться опис процедури та методик дослідження та викладаються основні його результати. Зробимо опис методик для дослідження процесів прийняття рішень, оскільки вони є маловідомими. Сутність методики «Найкоротший дозволений шлях» (розроблена у 1960-і роки Г.О. Баллом під керівництвом П.Р. Чамати, нижче «НДШ») полягає в наступному. Випробуваному пропонуються графічні завдання - креслення, на кожному з яких зображені стрілка, точка і ряд фігур, що виконують роль перешкод (бар'єрів). Досліджуваний повинен з'єднати стрілку з точкою, дотримуючись при цьому певних правил.

Досліджуваний виконує 30 завдань. На випробування відводиться 10 хв. За його результат приймається: кількість завдань, правильно вирішених за цей час,

кількість імпульсивних та обережних рішень, а також кількість пропусків – відмов від вирішення задачі.

Також, для створення ситуації невизначеності ми використали стимульний матеріал методики О.Ю. Артем'євої, який використовувався нею для дослідження візуальної семантики. Він складався із 8 контурних малюнків. Досліджувані мали відповісти на запитання: «Які почуття викликають ці малюнки?». Треба відмітити, що дана інструкція відрізняється від інструкцій О.Ю. Артем'євої, але авторка зазначає, що в рамках даної методики можливі вільні інструкції.

Відповіді, отримані за цією методикою, були піддані контент-аналізу. На його основі вони були розподілені на наступні категорії:

1. Позитивне ставлення (позитивні емоції та асоціації: тепло, сонце, радість, любов тощо);
2. Негативне ставлення (негативні емоції та асоціації: холод, вибух, гнів, страх, тривога тощо);
3. Нейтральне ставлення (нейтральні асоціації: чобіт, коло, зірка, пазл, нічого, невизначеність, байдужість; а також відсутність асоціацій).

В таблицях 1 і 2 показані значимі кореляції між результатами методик, направлених на вивчення ціннісно-смислової сфери та процесів прийняття рішень особою.

Таблиця 1

Значимі кореляції (за Спірменом) результатів за методикою «Найкоротший дозволений шлях» та методикою Артем'євої з результатами за тестом СЖО

Шкали тесту СЖО	Методика «Найкоротший дозволений шлях»				Методика Артем'євої		
	Ефективні рішення	Імпульсивні рішення	Обережні рішення	Відмова	Позитивне ставлення	Негативне ставлення	Нейтральне ставлення
Загальна					0.242**		-0.171*
Минуле	0.153*	-0.154*			0.266**		-0.184*
Майбутнє					0.252**		-0.178*
Господар життя		-0.153*			0.195**		
Управління життям					0.226**		-0.171*

* - *кореляція значима на рівні 0.05*

** - *кореляція значима на рівні 0.01*

Як ми бачимо, встановлено наявність зв'язку окремих шкал СЖО з окремими стратегіями прийняття рішень в умовах часткової невизначеності. Зокрема, цікавим є зв'язок шкали наявності смислу в минулому з використанням імпульсивної або ефективної стратегії прийняття рішень.

Таблиця 2

Значимі кореляції (за Спірменом)результатів за методикою «Найкоротший дозволений шлях» та методикою Артем'євої з результатами за методикою Рокіча

Цінності	«Найкоротший дозволений шлях»				Методика Артем'євої		
	Ефективні	Імпульсивні	Обережні	Відмова	Позитивні	Негативні	Нейтральні
Свобода	-0.162*	0.181*					
Незалежність	-0.168*						
Освіченість	0.172*						
Суспільне визнання		0.161*					
Сімейне життя		-0.196*					
Впевненість у собі		0.186*					
Життєва мудрість			0.176*				
Розваги			-0.163*				
Високі запити			-0.182*				
Краса природи				0.191*			
Життєрадісність					-0.184*		
Нетерпимість до недоліків					0.233**		

** - кореляція значима на рівні 0.05*

*** - кореляція значима на рівні 0.01*

Можна провести аналогію між ефективністю вирішення задач в методиці «Найкоротший дозволений шлях» з дослідженням отримання відстроченої винагороди. Можна припустити, що досліджувані успішні у вирішенні наших задач використовують послідовну еволюційну стратегію, що дозволяє їм отримувати більше «дивідендів» у довгостроковому плані. У всякому випадку це припущення потребує подальших досліджень. На користь використання досліджуваними послідовної еволюційної стратегії вказує високий рівень педантизму, який необхідний для успішного виконання даної методики. Еволюційні психологи довели, що негативний досвід у минулому суб'єкта сприяє виробленню у нього імпульсивної стратегії поведінки, яка спрямована на задоволення потреб суб'єкта поки є наявна можливість їх задоволення. Негативний досвід у минулому робить неможливим для суб'єкта дострокове та поетапне планування шляхів реалізації власних цілей. Тож дана категорія людей намагається реалізувати власні цілі «тут і зараз» через використання стратегій підвищеним рівнем ризику та схильністюб приймати рішення, що приносять відчутну користь у короткостроковій перспективі. Дослідниками показано, що негативний минулий досвід сприяє підвищеному рівню імпульсивності, починаючи з раннього віку, та збереження цієї тенденції у подальших вікових етапах. Даний результат нашого дослідження, в деякій мірі теж підтверджує вищенаведену теорію, оскільки вказує на зв'язок негативного досвіду в процесі реалізації життєвих смислів з рівнем прояву імпульсивності у наших досліджуваних.

Встановлено, наявність ціннісного підтексту кожної стратегії прийняття рішень, яку виявляє методика НДШ. Зокрема, цінність освіченості позитивно пов'язана з ефективною стратегією прийняття рішень, цінності свободи та

незалежності позитивно пов’язані з імпульсивною стратегією, цінність життєвої мудрості – з обережною стратегією, цінність краси природи та мистецтва з відмовою від прийняття рішень тощо.

Досліджувані, які цінують широке коло знань та залученість до надбань культури, більш ефективно приймають рішення під час виконання завдань методики «Найкоротший дозволений шлях». Можна припустити, що прагнення до широкого кола знань та оволодіння культурними надбаннями сприяє розвиткові аналітичних здібностей, необхідних для успішного вирішення задач зазначеної методики.

Цінності свободи та незалежності закономірно будуть корелювати з імпульсивною стратегією прийняття рішень, оскільки умови свободи сприяють реалізації імпульсивної, беспосередньої поведінки. Це ж стосується позитивного зв’язку імпульсивної стратегії з цінністю впевненості в собі – тільки впевнена в собі людина може сміливо довіряти своїм імпульсам. Можливим поясненням позитивної кореляції імпульсивної стратегії з цінністю суспільного визнання може бути наявність зв’язку імпульсивності з екстраверсією, при якій суб’єкт відчуває гостру потребу в соціальних контактах. Іншою причиною може бути те, що імпульсивна поведінка призводить до конфліктів з оточуючими і взагалі мало ціниться в сучасному суспільстві з його інститутами, великою мірою побудованими на дисципліні. Фрустрація, що виникає в стосунках з оточуючими примушує суб’єкта цінити суспільне визнання. Звісно, дані припущення потребують додаткових досліджень.

Життєва мудрість виникає через гіркий досвід поразок, хибних рішень тощо. Закономірно, що ця цінність буде пов'язана з обережною стратегією прийняття рішень.

Позитивну кореляцію цінності краси природи та мистецтва з відмовою від прийняття рішень можна пояснити відсутністю інтересу у досліджуваних, для яких є актуальною дана цінність, до наших завдань, через їх виражену абстрактність та схематичність.

Негативні кореляції ефективної стратегії прийняття рішень з цінностями свободи та незалежності можна пояснити необхідністю враховувати певні правила при вирішенні наших задач, що йде в розріз з реалізацією даних цінностей. Цінність сімейного життя не буде привабливою для досліджуваних, для яких характерна імпульсивна стратегія прийняття рішень, через конфлікт з базовим для них прагненням до свободи та незалежності, що не сприймає умовностей сім’ї. Обережність у прийнятті рішень повинна коригувати цілі суб’єкта в плані заниження рівня домагань, оскільки, чим більш значна ціль, тим менша ймовірність її досягнення та більший ризик втрат на шляху до цієї цілі. Цінність розваг йде в розріз з обережною стратегією прийняття рішень через характерну для її прихильників тривожність, що не дає змоги насолоджуватись розвагами.

Виявлено зв’язок майже всіх шкал СЖО з вибором позитивної або нейтральної інтерпретації невизначених стимулів. Зокрема, виявлено позитивний зв'язок загальної осмисленості життя, наявності смислу в минулому, наявності цілей життя у майбутньому та двох шкал СЖО, які відповідають за контроль суб’єктом власного життя, з позитивною інтерпретацією невизначених стимулів. Водночас,

вищезазначені шкали СЖО негативно корелюють з вибором нейтральної інтерпретації невизначених стимулів. Не виявлено ціннісно-смислового підтексту вибору негативної інтерпретації невизначених стимулів. В той же час, в рамках ціннісних чинників прийняття рішень встановлено негативний зв'язок цінності життєрадісності з вибором позитивної інтерпретації невизначених стимулів.

Негативна інтерпретація невизначених стимулів протиставляє собі нейтральні інтерпретації ($r=-0.622$ при $p=0.01$) та має незначний зв'язок з позитивними інтерпретаціями ($r=0.072$). На жаль, не виявлено значимих кореляцій між вибором негативної інтерпретації невизначених стимулів та конструктами ціннісно-смислової сфери особистості, тому розгляд даних відносин буде проводитись на рівні тенденцій.

Високий рівень осмисленості життя дає змогу досліджуваним обирати позитивну інтерпретацію інформації, яка носить нейтральний невизначений характер. Даний результат можна співвіднести з ідеями позитивної психології щодо необхідності смислу для повноцінної насолоди життям.

Люди з високим рівнем осмисленості життя швидше за все будуть більш щасливими, також вони мають відчувати себе більш захищеними від небезпек оточуючого середовища, бути менш схильними до підозрілого ставлення до оточуючих, цинізму, тощо.

Досліджувані задоволені результатами власної самореалізації (високі бали за шкалою наявності смислу в минулому), бачать ситуації невизначеності в позитивному світлі, вибираючи позитивне ставлення до даних ситуацій як точку опори. В процесі онтогенезу людина приймає ряд життєвих рішень, які визначають її рівень самореалізації. Особливо важливим є прийняття таких рішень у кризові періоди життя, саме ці рішення визначають особливості подолання життєвих криз, хоча безперечна важливість і зовнішніх, щодо особистості, факторів, особливо в дитячому віці. Кризова ситуація завжди містить у собі певну невизначеність. Позитивне вирішення кризи має сприяти позитивному ставленню до ситуації невизначеності, про що свідчить наведений вище результат нашого дослідження.

Наявність цілей в житті досліджуваного впливає на вибір ним інтерпретації нейтральних невизначених стимулів у бік позитивного ставлення до останніх. Наявність цільової установки робить осмисленими теперішні дії суб'єктів, навіть якщо нема чітких орієнтирів для даних дій. Цільові установки виступають певною заміною даних орієнтирів. Цілі, будучи орієнтирами більш високого рівня, беруть на себе дану функцію в певних ситуаціях невизначеності більш локального рівня, відбувається переосмислення ситуації в більш широкому смисловому контексті, що робить можливими певні рішення та дії. Ситуація сприймається у цілісному контексті життєвого шляху суб'єкта, як один із етапів досягнення більш важливих життєвих цілей.

Позитивний зв'язок рівня суб'єктивного відчуття здатності впливати на події власного життя з вибором позитивної інтерпретації нейтральних невизначених стимулів чудово «вписується» в теорію «вивченої безпорадності» як причини виникнення депресії. Люди, впевнені в своїй здатності впливати на події власного життя, мають більш позитивний емоційний фон.

Нарешті, позитивна кореляція рівня впевненості суб'єкта в своїй здатності за будь-яких обставин здійснювати життєвий вибір з позитивною інтерпретацією нейтральних невизначених стимулів (r=0.195 при p=0.01). Даний результат можна співвіднести з дослідженнями, що показують вроджене прагнення людини до свободи. Впевненість суб'єкта у здатності завжди реалізувати це прагнення має позитивно впливати на його емоційний фон і як наслідок, на інтерпретацію ним навколишньої дійсності. Крім того, ситуація невизначеності являє собою саме те місце, де реалізується свобода суб'єкта, що не може не сприяти позитивній інтерпретації даної ситуації. Наше дослідження показує, що переконання у власній свободі вибору робить імовірнішою найбільш адекватну поведінку ситуації невизначеності, а це може давати саногенний ефект. Логічно припустити, що переконання в неможливості здійснення вільного вибору в ситуації невизначеності спричинюватиме тривогу.

Негативну кореляцію загальної осмисленості життя з вибором нейтральної інтерпретації невизначених стимулів можна пояснити відомою закономірністю проявлення смислової сфери в умовах невизначеності. Відсутність актуальних смислів у суб'єкта призводить до того, щоб не оцінювати пред'явлені стимули або надавати їм значення, що зв'язані з поверховими асоціаціями.

Наше дослідження показало, що в умовах невизначеності активізуються, перш за все, смисли, пов'язані з минулим та майбутнім суб'єкта, відсутність смислів в даних часових перспективах сприяє вибору нейтральної інтерпретації невизначених стимулів.

Віра людини в неможливість здійснення вільного вибору та неможливість впливу на події власного життя призводить до відчуття відчуженості від світу, що також проявляється як вибір нейтральної інтерпретації невизначених стимулів.

Виявлено тенденцію до позитивного зв'язку даного вибору з цінністю продуктивного життя (r=0.128). Досліджувані, які роблять такий вибір, намагаються з максимальною повнотою реалізувати свої можливості та здібності, водночас, виявлено тенденцію до оберненого зв'язку негативної інтерпретації ситуації невизначеності з цінностями високих запитів та твердої волі (r= -0.143 та r= -0.135). Можливо, це означає, що досліджувані, які негативно ставляться до невизначеності, не мають високого рівня домагань та вміння не здаватись перед труднощами.

Нами був проведений факторний аналіз результатів, отриманих за методиками: Тест смисложиттєвих орієнтацій, шкала макіавеллізму, методика Артем'євої та методика «Найкоротший дозволений шлях» (Див. табл. 3). Треба відмітити, що міра вибіркової адекватності Кайзера-Майєра-Олкіна дорівнює 0.529 – це означає низьку, але все ж прийнятну, адекватність нашої вибірки для факторного аналізу. На жаль, критерій сферичності Барлетта не вказує на статистичну достовірність результатів факторного аналізу. Тому, їх потрібно розглядати скоріш як певні тенденції.

Таблиця 3

Результати факторного аналізу: ваги показників, отриманих за Мак-шкалою, методиками СЖО, НДШ та методикою Артем'євої

			Фактори		
Змінні	Осмисленність життя	Інтерпретація невизначених стимулів	Рішення в задачах	Співвідношення змінних	Уникнення рішення
Загальна шкала СЖО	0.973				
Минуле	0.834				
Теперішнє	0.860				
Майбутнє	0.832				
Господар життя	0.855				
Управління життям	0.866				
Позитивна інтерпретація		0.712		-0.326	
Негативна інтерпретація		0.665		0.367	
Нейтральна інтерпретація		-0.993			
Ефективна стратегія			0.928	-0.325	
Імпульсивна стратегія			-0.890		
Обережна стратегія				0.779	
Відмова від рішення					0.902
Макіавеллізм				0.555	

Факторний аналіз показав, що рівень макіавеллізму пов'язаний з вибором позитивного або негативного ставлення до ситуації невизначеності, а також ефективної та обережної стратегії прийняття рішень в задачах, які містять умови невизначеності.

Ми провели додатково кластерний аналіз показників всіх наших методик. В результуті було виявлено, що вибір позитивного ставлення до невизначених стимулів корелює з цінностями розваг, високих запитів та нетерпимості до недоліків.

Негативне ставлення до невизначених стимулів пов'язане з цінністю терпимості. Скоріш за все, у досліджуваних, які високо оцінюють терпимість, ситуація невизначеності викликає проекцію імпульсів, які вони тримають у собі.

Нейтральне ставлення до невизначених стимулів пов'язане з цінністю життєрадісності.

Виявлено наявність зв'язку ефективності вирішення задач в НДШ з цінністю продуктивного життя.

Імпульсивна стратегія прийняття рішень в НДШ пов'язана з цінністю хороших та вірних друзів.

Обережна стратегія прийняття рішень в НДШ, разом із цінністю життєвої мудрості, утворює один кластер з відповідальністю та старанністю.

Відмова від рішення в задачах НДШ утворює окремий кластер (також вона являла собою окремий фактор при проведенні факторного аналізу). Але, якщо взяти кластер більш високого рівня, то відмова від рішення у НДШ пов’язана з обережністю та цінностями, які утворюють з цією стратегією єдиний кластер. Відповідальність наших досліджуваних, прагнення не допустити помилки викликають відмову від прийняття рішень, якщо задача здається їм важкою.

Аналіз отриманих результатів дозволив виокремити низку питань, які потребують подальшого дослідження. Сказане стосується, зокрема, виявлених у нашому дослідженні зв'язків макіавеллізму з цінностями особистості. Це, зокрема, позитивні кореляції з цінностями чесності (r = 0.257), чутливості (r = 0.337), щастя інших (r = 0.227); негативні кореляції з матеріально забезпеченим життям (r = - 0.311, з цінністю розваг (r = - 0.398), з цінністю високих запитів (r = - 0.263); усі кореляції значимі на рівні 0,01. Виявлені зв’язки ставлять під сумнів традиційне уявлення про макіавеллізм і потребують теоретичного обґрунтування.

Висновки

У дисертації наведене теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми впливу ціннісно-смислової сфери на процеси прийняття рішень особою. Проведений теоретичний аналіз проблеми і результати експериментального дослідження загалом підтвердили висунуту гіпотезу, що дозволило сформулювати такі загальні висновки:

1. Аналіз уявлень про смислову сферу особистості в психоаналітичній та екзистенційно-гуманістичній психології показав наявність підходів до проявлення зв’язку смислової сфери з реагуванням на невизначеність. При цьому смисл можна трактувати як засіб протидії негативним впливам ситуації невизначеності.
2. Виявлено ряд малодосліджених аспектів процесів прийняття рішень, які напряму стосуються нагальних проблем, що стоять перед нашою державою та її громадянами. Це, зокрема, проблема відповідальності суб’єкта прийняття рішень, проблема прийняття політичних рішень та рішень у науковій діяльності, онтогенетичний аспект прийняття рішень, проблема свободи та самоконтролю особистості в процесі прийняття рішень.
3. В емпіричному дослідженні виявлено чіткі кореляції між компонентами ціннісно-смислової сфери та рішеннями, що їх приймають досліджувані. Перш за все, це позитивні зв’язки цінності освіченості з ефективною стратегією розв'язання задач, цінностей свободи та суспільного визнання з імпульсивною стратегією, цінності життєвої мудрості з обережною стратегією. Ці дані можуть бути використані для обрання найбільш бажаного типу діяльності для особи з використанням переваг характерної для неї стратегії прийняття рішень.
4. Виявлено вплив якостей, що вимірюються майже всіма шкалами тесту СЖО, на процеси прийняття рішень в умовах часткової невизначеності. Вибір

позитивної інтерпретації невизначених стимулів позитивно корелює з наявністю осмисленості в житті особи, натомість вибір їх нейтральної інтерпретації негативно корелює майже з усіма шкалами СЖО.

5. Факторний аналіз виявив додаткові аспекти зв’язку ціннісно-смислової сфери з процесами прийняття рішень. Так, вибір позитивної або негативної інтерпретації невизначених стимулів, а також використання ефективної або обережної стратегії прийняття рішень пов’язані з рівнем макіавеллізму особи.

6. Кластерний аналіз дав змогу розширити уявлення про ціннісний підтекст процесів прийняття рішень. Ефективна стратегія прийняття рішень у наших задачах виявилась пов’язаною з цінністю продуктивного життя, імпульсивна стратегія – із соціальною цінністю мати хороших та вірних друзів, обережна стратегія – з цінностями відповідальності та старанності. Вибір позитивної інтерпретації невизначених стимулів пов’язаний з цінностями розваг, високих запитів та нетерпимості до недоліків, негативної інтерпретації – з цінністю терпимості, нейтральної – з цінністю життєрадісності.

Перспективи подальших досліджень. Перспективними є дослідження зв'язку компонентів ціннісно-смислової сфери зі схильністю до використання різноманітних евристик, онтогенетичного аспекту ціннісно-смислової регуляції процесів прийняття рішень, ролі ціннісно-смислової сфери в оцінюванні результату прийнятих рішень, який виражається в рівні щастя особи. Також, перспективними видаються подальші дослідження ціннісно-смислового підґрунтя прийняття рішень в умовах, більш наближених до реалій сучасного життя українського суспільства. А саме: в умовах політичного самовизначення, війни, економічних ризиків тощо.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових виданнях, що входять до переліку, затвердженого МОН України:

1. Степура Є.В. Відповідальність як якість особистості, котра приймає рішення / Є.В. Степура // Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Ін-уту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – К., 2014. – Т. 11, вип. 11, ч.2 – С. 354–362.

2. Степура Є. В. Вибір у структурі понятєвого апарату психології / Є.В. Степура // Горизонти освіти. – 2014. – Т. 2. – № 3. – С. 43–47.

3. Степура Є.В. Деякі шляхи дослідження ціннісно-смислової сфери особистості / Є.В. Степура // Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Ін-ту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – К., 2013. Т. 11, вип. 8, ч.2 – С. 400–406.

4. Степура Є.В. До проблеми чинників, що заважають свободі прийняття рішень особистістю / Є.В. Степура // Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Ін-ту психології імені Г.С. Костюка НАПН України: – К., 2013. – Т. 11, вип. 7, ч. 2 – Ніжин : ПП Лисенко М.М., 2013. – С. 391–399.

5. Степура Е.В. Проблемы принятия решений в научной деятельности / Е.В. Степура // Проблеми сучасної психології : зб. наук. праць Кам’янець-

Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України / за наук. ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. – Кам'янець- Подільський : Аксіома, 2015. – Вип. 28. – С. 551–563.

Тези в збірниках доповідей на конференціях:

1. Степура Е.В. Актуальные вопросы изучения ответственности как психологического феномена / Е.В. Степура // «Психология третьего тысячелетия»: I Международная научно-практическая конференция : сборник материалов / под общ. ред. Б.Г. Мещерякова. – Дубна : Международный университет природы, общества и человека «Дубна», 2014. – С. 243–247.
2. Степура Є.В. Деякі психологічні проблеми взаємодії людини та інформаційного простору в умовах суспільної кризи / Є.В. Степура // Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя : матеріали І Міжнародної науково-практичної конференції (Суми,19-20 лютого 2015р.) / (за ред. С.Б. Кузікової, І.М. Щербакової та ін.). – Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2015. – С. 84–86.
3. Степура Є.В. Зв'язок макіавеллізму з цінностями особистості / Є.В. Степура // Особистість в кризових життєвих обставинах: історія та сучасність : матеріали науково-практичної конференції (м. Київ, 15 жовтня 2015 р.). – К. : ДП «Інформаційно-аналітичне агенство», 2015. – С. 41–43.
4. Степура Е.В. Некоторые проблемы принятия решений в научной деятельности / Е.В. Степура // Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин, 23 квітня 2015р. : матеріали VII міжнародної науково-практичної конференції / За ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. – Кам'янець-Подільський, 2015 – С. 194–197.
5. Степура Е.В. О некоторых группах смыслообразующих ценностей и их влиянии на поведение человека / Е.В. Степура // Психологические проблемы смысла жизни и акме : электронный сборник материалов XIX симпозиума / под ред. Г.А. Вайзер, Н.В. Кисельниковой,Т.А. Поповой – М. : ФГНУ «Психологический институт РАО», 2014. – С. 60-63.
6. Степура Е.В. Современные цивилизационные сдвиги как контекст развития психологии принятия решений / Е.В. Степура // Психология – наука будущего : материалы V международной конференции молодых ученых / Отв. ред. А.Л. Журавлев, Е.А. Сергиенко, Н.Е Харламенков, К.Б. Зуев. – М. : Изд-во «Институт психологии РАН», 2013. – С. 596–597.
7. Степура Е. В. Проблемы соотношения духовного интеллекта и критического мышления / Е.В. Степура // Світоглядні орієнтації особистості у сучасних соціокультурних умовах: міждисциплінарні аспекти : зб. наук. праць Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (м. Полтава, 2-3 жовтня 2015 року). – Полтава, 2015. – С. 219–222.
8. Степура Є.В. Цінність порушення суспільних норм (деякі аспекти проблеми) / Є.В. Степура // Особистість у просторі культури : матеріали VСевастопольського Міжнародного науково – практичного симпозіуму (27 червня 2013р.) / За ред. Г.О.Балла, О.В. Бовть, В.О. Мєдінцева. – Севастополь : Рібест, 2013. – С. 157–159.

АНОТАЦІЇ

Степура Є. В. Ціннісно-смислові чинники прийняття рішень особистістю в умовах невизначенності. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.01 – загальна психологія, історія психології. – Інститут психологии імені Г.С.Костюка НАПН України. – Київ, 2016.

Здійснюється огляд класичних та сучасних досліджень, які показують зв'язок ціннісно-смислової сфери з процесами прийняття рішень, робиться спроба аналізу класифікацій виборів особистості.

Виявлено чіткі кореляції між компонентами ціннісно-смислової сфери та рішеннями, що їх приймають досліджувані. Перш за все, це позитивні зв'язки цінності освіченості з ефективною стратегією розв'язання задач, цінностей свободи та суспільного визнання з імпульсивною стратегією, цінності життєвої мудрості з обережною стратегією.

Виявлено вплив якостей, що вимірюються майже всіма шкалами тесту СЖО, на процеси прийняття рішень в умовах невизначеності. Вибір позитивної інтерпретації невизначених стимулів позитивно корелює з наявністю осмисленості в житті особи, натомість вибір їх нейтральної інтерпретації негативно корелює майже з усіма шкалами СЖО.

Факторний аналіз виявив додаткові аспекти зв'язку ціннісно-смислової сфери з процесами прийняття рішень. Так, вибір позитивної або негативної інтерпретації невизначених стимулів, а також використання ефективної або обережної стратегії прийняття рішень пов'язані з рівнем макіавеллізму особи.

Кластерний аналіз дав змогу розширити уявлення про ціннісне підґрунтя процесів прийняття рішень. Ефективна стратегія прийняття рішень у наших задачах виявилась пов'язаною з цінністю продуктивного життя, імпульсивна стратегія – із соціальною цінністю мати хороших та вірних друзів, обережна стратегія – з цінностями відповідальності та старанності. Вибір позитивної інтерпретації невизначених стимулів пов'язаний з цінностями розваг, високих запитів та нетерпимості до недоліків, негативної інтерпретації – з цінністю терпимості, нейтральної – з цінністю життєрадісності.

Ключові слова: смисл, цінності, прийняття рішень, вибір, часткова невизначеність, повна невизначеність, ставлення до ситуації невизначеності, ефективні рішення, імпульсивність, обережність.

Степура Е. В. Ценностно-смысловые факторы принятия решений личностью в условиях неопределенности. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.01 - общая психология, история психологии. - Институт психологии имени Г.С.Костюка НАПН Украины. – Киев, 2015.

Дается обзор классических и современных исследований и теоретических разработок, которые показывают связь ценностно-смысловой сферы с процессами принятия решений. Выделяются теоретические концепты разных психологических

школ, указывающие на регуляцию ценностно-смысловой сферой личности процессов принятия решений, прежде всего в условиях неопределенности.

Делается попытка анализаклассификаций выборов личности, установления места понятий «поступок» и «героизм» в современных классификациях решений, принимаемых субъектами.

Выявлено четкие корреляции между компонентами ценностно-смысловой сферы и решениями, которые принимают исследуемые. Прежде всего, это положительные связи ценности образованности с эффективной стратегией решения задач, ценностей свободы и общественного признания с импульсивной стратегией, ценности жизненной мудрости с осторожной стратегией.

Выявлено влияние качеств, измеряемых почти всеми шкалами теста СЖО, на процессы принятия решений в условиях неопределенности. Выбор положительной интерпретации неопределенных стимулов позитивно коррелирует с наличием осмысленности в жизни человека, а выбор их нейтральной интерпретации негативно коррелирует почти со всеми шкалами СЖО.

Факторный анализ выявил дополнительные аспекты связи ценностно-смысловой сферы с процессами принятия решений. Так, выбор положительной или отрицательной интерпретации неопределенных стимулов, а также использование эффективной или осторожной стратегии принятия решений связаны с уровнем макиавеллизма личности.

Кластерный анализ позволил расширить представление о ценностных предпосылках процессов принятия решений. Эффективная стратегия принятия решений в наших задачах оказалась связанной с ценностью продуктивной жизни, импульсивная стратегия - с ценностью иметь хороших и верных друзей, осторожная стратегия - с ценностями ответственности и исполнительности. Выбор положительной интерпретации неопределенных стимулов связан с ценностями развлечений, высоких запросов и нетерпимости к недостаткам, негативной интерпретации - с ценностью терпимости, нейтральной - с ценностью жизнерадостности.

Ключевые слова: смысл, ценности, принятие решений, выбор, частичная неопределенность, полная неопределенность, отношение к ситуации неопределенности, эффективные решения, импульсивность, осторожность.

Stepura E. V. Value-semantic factors of person’s decision making in the conditions of uncertainty. – Manuscript.

Thesis for Candidate degree in Psychological Sciences, specialty 19.00.01 - General Psychology, History of Psychology. - H.S. Kostyuk Institute of Psychology of National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. – Kyiv, 2016.

The author makes a survey of classical and modern investigations, which show the connection of value-semantic sphere with the processes of decision making, analyses the classifications of personality’s choices.

The author discovered distinct correlations between components of value-semantic sphere and decisions made by the investigated people. First of all, we deal with positive connections of the value of education with effective strategy of solving problems, value of

freedom and public recognition with impulsive strategy, and value of life wisdom with cautious strategy.

We reveal the influence of qualities, which are measured nearly by all PIL scales, on the processes of decision making in the conditions of partial uncertainty. The choice of positive interpretation of undefined stimuli correlate in a positive way with the availability of meaningfulness in the person's life, while the choice of neutral interpretation of undefined stimuli correlate in a negative way with nearly all PIL scales.

Factor analysis founds some additional aspects of the connection of value-semantic sphere with the processes of decision making. So, the choice of positive or negative interpretation of undefined stimuli, and also the use of effective or cautious strategy of decision making are connected with the level of person's Machiavellianism.

Cluster analysis provided us with the possibility to widen our ideas about value subtext of decision making processes. The effective strategy of decision making in our tasks appeared to be connected with the value of productive life, the impulsive strategy is connected with the social value of having good and faithful friends, and the cautious strategy is connected with the values of responsibility and diligence. The choice of positive interpretation of undefined stimuli is connected with the values of entertainment, high requests and intolerance of shortcomings, the choice of negative interpretation is connected with the value of tolerance, and the choice of neutral interpretation is connected with the value of cheerfulness.

Key words: sense, values, decision making, choice, partial uncertainty, absolute uncertainty, attitude to the situation of uncertainty, effective decisions, impulsivity, caution.